

JEDINSTVENA ČIPKA OD NITI AGAVE HVARSKIH BENEDIKTINKI

Samostan benediktinki u Hvaru je kulturno-povijesni spomenik, poznat po jedinstvenoj čipki, koje časne sestre izrađuju od agavine niti. Tradicija izrade ove čipke seže u povijest do prije oko 150 godina. Benediktinke same prerađuju agavu, od čijih sjajnih niti izrađuju čipku izuzetne ljepote, od kojih je svaka unikat, jer se izrađuje bez nacрта i predložka. Agavine čipke zauzimaju posebno mjesto u povijesti čipkarstva Europe, i kao takve su, pored paške i međimurske s područja Hrvatske, upisane u UNESCO-ov popis svjetske nematerijalne kulturne baštine.

Ključne riječi: Samostan benediktinki u Hvaru; agava; čipka; unikat; UNESCO; tradicija

Kulturno-povijesno naslijeđe grada Hvara u značajnom je nesrazmjeru sa njegovom površinom i brojem stanovnika. Grad smješten uz duboku i pitomu morsku uvala, stiješten je između dvaju brežuljaka, što čini spomenički prostor s niti 4000 stanovnika. U tom je gabaritu smješten velik broj crkava, palača, javnih zgrada i privatnih kuća, sve visoke spomeničke kvalitete. U nekima od tih objekata, u zbirkama i muzejima, čuva se još veći broj pokretnih spomeničkih vrijednosti.

Jedan od tih hvarskih znamenitosti su samostan i crkva benediktinki smješteni u najstarijem dijelu grada - Grodi, podno gradske tvrđave - Fortice. Iako su, po vremenu nastanka, ovi objekti relativno „mlađi“ od nekih drugih spomenika, prešli su već i 350 obljetnicu. Zavidna je to obljetnica za ovaj spomenički kompleks, koji se sastoji od kuće s prostranim dvorištem i vrtom, nastalim dijelom na mjestu rodne kuće hvarskog plemića, suca i renesansnog pjesnika - Hanibala Lucića, i skladne, lijepo održavane crkve sv. Ivana Krstitelja i sv. Antuna Opata. No, ono po čemu je ovaj samostan posebno zanimljiv jest čipka od agave, koju redovnice izrađuju već duže od jednog stoljeća.

Pogled na najstariji dio grada Grodno - Grad u kojem se nalazi benediktinski samostan

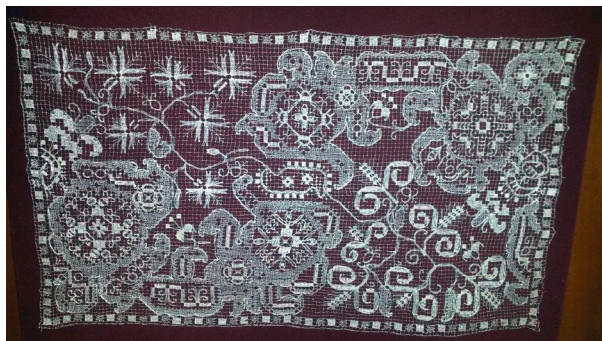
Gledajući na Hvar, a time i na samostan s pozicije jednog od najtraženijih turističkih gradova u Europi, sa skoro 150 godina tradicije turizma, samostan sa svojim autentičnim „proizvodom“ - čipkom od agavine niti ulazi u sve vodiče i internetske portale.

Međutim, ima tu mnogo više, posebno za Hvarane. Samostan i sestre benediktinke živi su nukleus grada. Uz njih se vežu posebno djeca, a onda i svi autentični stanovnici grada, koji sa koludricama dijele mnogo toga na dnevnoj osnovi.

Njima su u prošlosti djevojčice išle na nauk. Prije, kao i danas, išlo se u posjete prijateljici, rođakinji, susjedi. K njima se ide na razgovor utjehe i podrške. K njima se ide na razmjenu iskustva o šivanju, izradi čipke, ručnom radu. K njima se ide na jutarnju misu i na molitvu za mrtve. One su mijenjale majke u prvim jasicama grada Hvara, koje su godinama djelovale na radost mališana i korist njihovih roditelja. One su jednostavno neotuđivi dio gradskog naslijeđa i gradske sadašnjosti, sastavni dio ovog grada, otoka i šire. Stoga prvo zahvaljujem svim sestrama koje su mi pomogle naučiti ponešto o njihovoj povijesti, posebno o izradi i nastajanju čipke od agave. S posebnom se zahvalnošću sjećam dugogodišnje časne majke Alojzije Budrović, koja mi je pružila veliku potporu i pomogla mnogo naučiti o ovoj temi.

Čipka i čipkarstvo u Hvaru

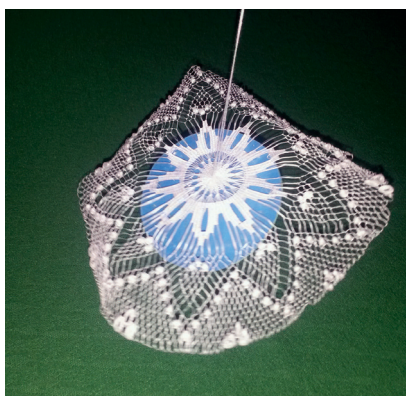
Čipka je od vremena renesanse prisutna u ukrašavanju odjeće, te kućne i crkvene opreme. U Europi, posebno u Španjolskoj, čipka se kao vrsta ručnog rada počela razvijati u 16. stoljeću. Prvi oblici jednostavnih čipki nastali su izvlačenjem niti na lanenoj tkanini tako da se dobije mreža. Na toj se mreži potom, šivaćom iglom a istom izvučenom niti, izrađivalo razne ukrasne elemente i oblike. Čipka se prvotno dakle vezla, šivanjem. Takav je vez upotrebljavan kao ukras na odjeći i posoblju. S vremenom se vez jednostavno odrezao sa tkanine na kojoj je nastao, te je postupno postao potpuno samostalan rad. Ovakva vrsta vezenja razvila se prvo u Španjolskoj u 16. st., odakle je s konkvistadorima i misionarima doplovila do Južne Amerike (Paragvaj, Brazil, Čile). Poznata je u povijesti čipkarstva kao sunčeva čipka, koja

Dalmatinska retičela

Smotane agavine niti - „matasa“

Agavina čipka u postupku

je u 17. st. po otoku Tenerifi gdje je razvijana, prozvana „teneriffa“¹. Vezenje na mreži (reti) bilo je istovremeno, dakle već od 16. st., poznato i u sjevernoj Europi pa i u Dalmaciji. Čipkarstvo, kao uostalom i druge vrste ručnog rada razvijalo se i unapređivalo sve dok u 17. i 18. st. razvoj industrije nije doveo do industrijske proizvodnje vezenih ukrasa, što je dovelo do zamiranja ručnog rada. Međutim, krajem 19. i početkom 20. st. otvaranjem čipkarskih školi i tečajeva, došlo je do obnavljanja tradicije i procvata čipkarstva. Najpoznatije čipkarske škole bile su one iz Belgije, Venecije i Beča.

Postoje različite vrste čipki, kao i različiti materijali od kojih se izrađuju. Čipke od tanke lanene, zlatne ili srebrne niti, potom one od pamučnog konca i agavine niti, izrađivale su se na razne načine: šivanjem, uzlanjem, na batiće, pletenjem iglom i kukičanjem. Čipka se koristi kao samostalni ukras u kući ili u crkvi, ali i aplicira na razne odjevne predmete: košulje, haljine, haljetke, kape, rukavice, marame, rupčice, lepeze, shodno ukusu i maštovitosti vlasnice, ali i materijalu od kojih su izrađene. U opremanju i ukrašavanju crkava čipka se koristi na oltarnim pokrivačima, pokrivalima za kaleže i slično. Obilno se koristi aplicirana na misne košulje i drugo crkveno ruho. U opremanju kuće čipkom su se ukrašavali posteljina, stolnjaci, tabletići, ručnici i drugi upotrebnici kućni predmeti. Čipka se naručivala kod vještih žena i u čipkarskim radionicama, kao npr. iz Beča ili Venecije! Ovakav način nabave čipke bio je skup i teže dostupan širem puku, stoga se kod nas najviše izrađivala u „kućnoj radinosti“. Posebno je Dalmacija poznata po veoma ranoj upotrebi čipke na navedenim predmetima, već od 16. st. Čipku su ovdje veoma spretno izrađivale jednako plemkinje i pučanke kao i seoske žene, jer je zbog skupoće nisu mogle uvoziti ili naručivati. Prve zapise o čipki na Hvaru nalazimo u popisu miraza (dote) iz 1621. g. Marije, kćeri Frane Hektorovića². Kvaliteta i bogatstvo djevojačkog miraza su se, pored ostalog, određivali količinom, raskoši i kvalitetom čipkom ukrašenih predmeta i odjeće. Čipka u Dalmaciji u ranoj fazi, tj. u 16. st., poznata je kao „retičela“ - specifična dalmatinska šivana čipka. Naziv dolazi od talijanske riječi „rete“, što znači „mreža“. Hvar je jedno od značajnijih središta izrade čipke u Dalmaciji, gdje nalazimo i ranu retičelu u 16. st., te čipke na batiće u 17. i 18. st., zatim čipke šivane ili pletene iglom za vezenje i kukičane kukicom, i konačno od sredine 19. st. i čipku od agave.³ Drugo je središte Dalmacije u proizvodnji čipke Pag. Poznata paška šivana čipka specifična je kao i ona od agave, zbog toga što se veze bez predloška. Poneki poznavatelji čipke i čipkarstva postavljaju pitanje: je li „paški teg“ stariji od venecijanskog?⁴ Ostaje da se time pozabave stručnjaci za ove teme.

¹ Otok Tenerifa piše se s jednim „f“, dok se naziv čipke u literaturi piše kao „Teneriffa“ pa ćemo se tim oblikom i koristiti.

² Nevenka Bezić Božanić, Tradicija čipkarske tehnike na otocima Hvaru i Visu od XVII st. do danas, *Makedonski folklor* 35/XVIII., Skopje, 1985., 101-106.

³ Marijana Gušić, Proučavanje čipkarske proizvodnje na Hvaru, *Ljetopis JAZU* 67, Zagreb, 1960., 326-328.

⁴ Jurij Bavdaž, Hrvatske čipke u Europi, *Lepoglavski zbornik*, Lepoglava, 1997., 45-48.

Čipka je rezultat predanog, prilično dugotrajnog rada vrijednih ženskih ruku,⁵ koje dugogodišnjim učenjem i praksom postižu prekrasne oblike. Zanimljivo je navesti teoriju po kojoj najveću zaslugu za razvoj čipkarstva ustvari imaju muškarci. Naime, moreplovcu su već od 16. st., boraveći na moru više mjeseci, pa i po nekoliko godina, kratili vrijeme izrađivanjem čipaka. Međutim, u našoj je viziji ipak žena autorica čipaka ona koja, bez obzira koliko su izrađeni oblici lijepi i kvalitetni, ostaje nepoznata, nezabilježena, bezimena. Nadalje, zbog česte upotrebe na odjeći, u kući ili crkvi, čipka se troši i zamjenjuje drugim oblicima ili kupljenim ukrasima, tako da su se tek rijetki primjerci tog dragocjenog rezultata bezimernih majstorica sačuvali do danas. U samostanu franjevacu u Hvaru i danas se čuvaju dvije veoma stare misne košulje sa bogatim čipkanim ukrasom, koje potječu iz 17. st.,⁶ a u radu Marijane Gušić, pored ovih, spominje se nekoliko fragmenata veoma rijetkih čipki iz samog početka tog stoljeća. U hvarskoj se katedrali nalazi također nekoliko rijetkih oblika stare čipke iz 17. i 18. stoljeća.⁷ Zbirka sestara benediktinki čuva veći broj ručnih radova i čipaka, uključujući i rijetke primjerke starih čipaka od agavinih niti.⁸

Ženska škola sestara benediktinki

Hvar se može podičiti činjenicom da je već u 15. st. imao općinskog učitelja javne škole. Ipak, sve do 19. st., ta općinska škola bila je namijenjena samo dječacima. Odlukom austrijske vlade u Zadru, 1820. godine, nalaže se osnivanje ženskih škola u cijeloj provinciji, temeljem čega je i hvarska općinska uprava 1825/26. donijela odluku o osnivanju niže ženske škole kod sestara benediktinki. Škola, koja je zaživjela 1846., bila je smještena u starom parlatoriju samostana. Prema upisniku, te je godine škola brojila 83 polaznice, u dobi od 6 do 12 godina. Školu su većinom pohađale djevojčice iz težačkih, ribarskih i obrtničkih obitelji. Broj polaznica škole varirao je od 33 do 136.⁹ Učiteljice su morale biti osposobljene za rad sa djevojčicama, tj. morale su biti obrazovane. Školski predmeti su bili: vjeronauk, čitanje, pisanje, računanje, elementi kaligrafije i ručni rad, odnosno „ženski poslovi“ (*i lavori femminili*). Škola je u samostanu djelovala do 1886. godine. Prema sačuvanim uzorcima i usmenoj predaji, u samostanu su se radile različite vrste ručnog rada, plele su se čipke iglama, kukicom i konačno vezle od agavinih niti.¹⁰ Kroz školu i mimo nje, sestre

⁵ U knjizi Alexandre Stillwell, *The Technique of Teneriffe Lace*, 1980., autorica izvodi teoriju po kojoj su u 16. st., upravo muškarci - moreplovcu, putujući u nepoznate krajeve, izrađivali čipke, krataći vrijeme višemjesečnih, pa i višegodišnjih putovanja!

⁶ Ove su košulje posredstvom potpisane i kustosice Nerine Ekhel restaurirane u Etnografskom muzeju u Zagrebu.

⁷ Nevenka Bezić Božanić, kako pamtim, znala se zapitati je li moguće da je hvarska čipka, koja se čuva u biskupskom muzeju i katedrali, mogla biti preteča onoj poznatoj venecijanskoj?

⁸ Nevenka Bezić Božanić, Izrada čipke od agave u samostanu benediktinki u Hvaru, *Ethnologica Dalmatica* 4-5, Split, 1995/96., 51-54.

⁹ Muzej hvarske baštine, Mali fondovi, 45.

¹⁰ Mirjana Kolumbić-Ščepanović, Niža ženska škola kod sestara benediktinki u Hvaru i tradicija izrade agavine čipke, *Središnji čipkarski tečaj u Beču: povijest, djelovanje i recepcija u zemljama Austro-Ugarske Monarhije: zbornik radova sa znanstveno stručnoga skupa, Lepoglava, 2001., Lepoglava, 2002., 243-255.*

benediktinke su kroz povijest slovile kao vrsne čipkarice, koje su sredinom 19. st. počele izrađivati i čipke od agavinih niti. Od tada su se izvještile u dobivanje niti od agave i njegovale izradu ove jedinstvene čipke, po kojoj je samostan postao poznat u zemlji i inozemstvu.

Agava

Agava (*Agave Americana*), u Hvaru „alój“, mesnata je suptropska biljka s bodljikama, koja je najvjerojatnije uvezena u naše krajeve u 19. stoljeću. Sadila se na strmim padinama podno tvrđava u fortifikacijske svrhe. Agava je impozantna biljka koja je čuvala nasipe ispod utvrda u Hvaru (Baterija i Veneranda) i svojim je bodljikavim mesnatim listovima onemogućavala pristup utverdama. Agava cvate jednom u sto godina visokim drvenastim cvijetom, nakon čega ugiba.

Podatak iz hvarskog općinskog arhiva¹¹ iz 1841. svjedoči da je izvjesni Cvite Domančić dobio dozvolu za gospodarsko iskorištavanje agavinih niti. Nije, međutim, navedeno za što je prerađena nit trebala biti korištena. Tek usmena predaja govori da se alojina nit koristila za izradu užadi, vjerojatno zbog svoje čvrstoće i izdržljivosti. Alojina nit koristi se na određene načine i danas. U Meksiku se prerađena nit koristi za izradu grubih plašteva, dok se od mesnatih listova radi alkoholno piće „tequila“. U Maroku se od ove biljke izrađuju grubi tepisi.

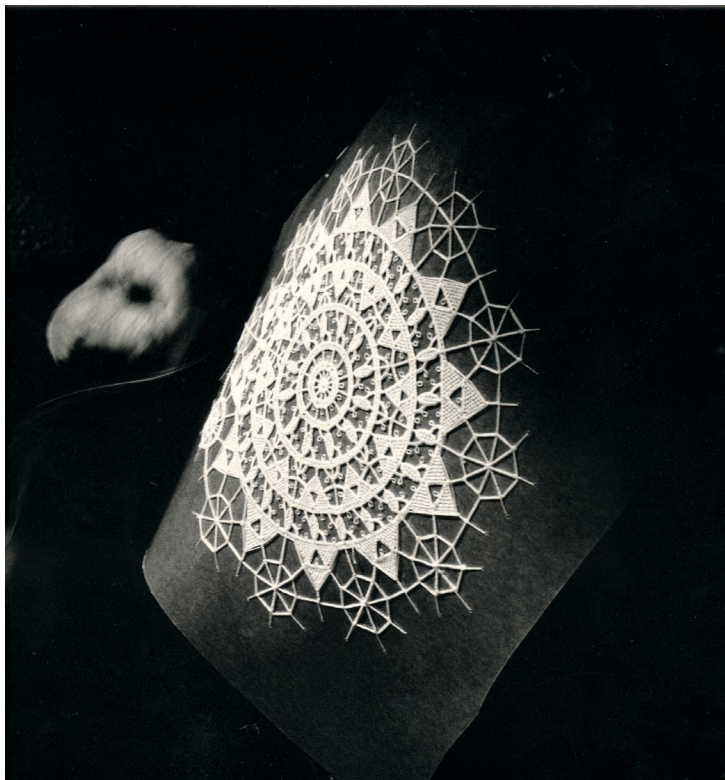
Alojinu nit s izradom čipke na Hvaru u literaturi povezuje Teodor Schiff 1875., te Jelica Belović Bernardzikowska, u svom tekstu iz 1906., koja doslovno navodi: *Alojica je čitma radjena od alojevih vlakanaca na Hvaru*.¹² Navodi nadalje, da je posjednik G. Machiedo upriličio na Hvaru radionicu za izradu čipke, u kojoj je radilo 16 djevojčica. Dostupni arhivski dokumenti nisu nam dali odgovor na pitanje tko je G. Machiedo, ali doznajemo da je „obnovio“ obrt izrade čipke od ove sjajne niti, čime se jako ponosio. Ako je pak, obnovio obrt, znači da je taj i prije postojao! Da se na otocima Hvaru i Visu njegovala izrada čipke od agavine niti, svjedoči i Natalie Bruck-Auffenberg,¹³ koja je početkom prošlog stoljeća vidjela i fotografirala alojine čipke izrađene pletaćim iglama. Navodi da se ova čipka od polovice 19. st. još radila uzlanjem („makrame“) i kukičanjem.

Prerada agave prilično je zahtjevan i mukotrpan posao. Danas se tim poslom već više od 100 godina bave isključivo sestre benediktinke, i to baš za izradu čipke, po kojoj su postale poznate diljem svijeta. Oduvijek je samostan imao svoje ljude koji su brali zdrave i mesnate listove agave i donosili ih u samostan. Iako će sestre danas reći da nema posebnog perioda ili područja na kojem se bere agava, postoji priča da je agavu najbolje brati u proljeće na osunčanim padinama grada podno tvrđave, tj. iznad samostana. Sestre kažu da je posljednjih godina kvaliteta agavine niti loša.

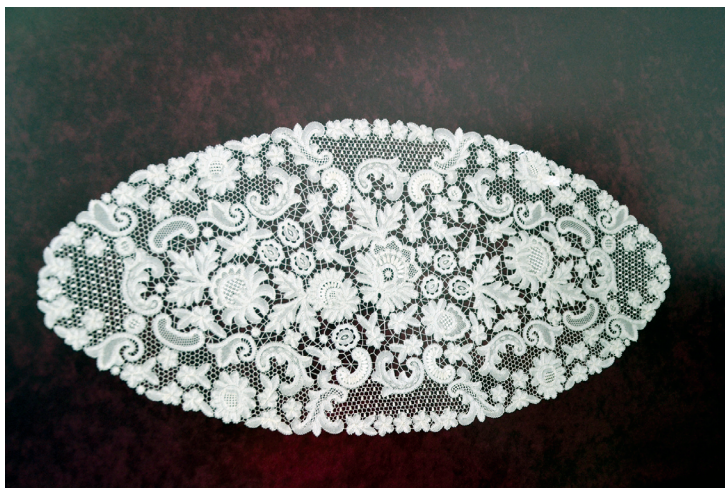
¹¹ Joško Kovačić, Gradnja i opremanje samostana i crkve benediktinki u Hvaru, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* 15, Split, 1999., 69.

¹² Jelica Belović Bernardzikowska, *Hrvatska čitma*, Požega, 1906.

¹³ Natalie Bruck-Auffenberg, *Dalmatien und seine Volkskunst*, Wien, 1911., 31.

Paška čipka - šivana čipka

Lepoglavska, međimurska čipka na batiće

Niti su tanje i lomljivije, i sve je teže dobiti deblju, dužu i kvalitetnu nit. Postupak dobivanja tanke agavine niti naporan je već od samog branja, pa do čišćenja, pranja i sušenja. Cilj je agavu obraditi tako da se postigne izuzetna bijela i sjajna nit. Niti su različite debljine, čvrstoće, dužine i sjaja, pa pri izradi čipke treba paziti da se izabere ista kvaliteta niti, kako bi se postigla ujednačenost konačne čipke. Niti su dužine od cca 30 cm do otprilike jednog metra. Međusobno se spajaju uzlanjem, tzv. ribarskim čvorom, koji pri šivanju mora ostati nevidljiv. Već ova vještina ostavlja čovjeka zadivljenim. Niti se ne čuvaju smotane u klupko ili vezice kao ostalo pletivo, već se ostavljaju skupljene u male svežnjice - „matase“ iz kojih se pažljivo izvlači nit po nit i ušiva u čipku. Gotova čipka se ne pere i ne pegla. Pažljivim čuvanjem može trajati godinama (imamo primjeraka starijih od 100 godina). U koliko se pak smoči, onda se nit stisne i zgužva, što tek veoma spretne ruke mogu ponovno izravnati. Najbolje se čuvaju i izlažu na svilenoj ili plišanoj podlozi ispod stakla. Čipke se najčešće u prostor postavljaju uokvirene kao slika - umjetničko djelo, što svojom ljepotom najčešće i jesu.

Agavina čipka

U Hrvatskoj se izdvajaju tri tipa čipkarstva:

Lepoglavska čipka na batiće, koja se uspoređuje s najfinijim belgijskim čipkama.

Paška čipka, fina šivana čipka veoma slična poznatim venecijanskim čipkama.

Hvarska čipka od agave - jedinstvena šivana čipka koja se veze od prerađenih agavinih niti.

Sve su tri vrste čipki ušle u UNESCO-ov popis svjetske nematerijalne kulturne baštine.

Spomenuli smo da su u Hvaru, kao i Dalmaciji u širem smislu, žene već od 16. st. izrađivale fine čipke u raznim tehnikama: čipke na batiće, šivane, pletene i kukičane. Među ovim ranim vrstama posebno je poznata tzv. hvarska (dalmatinska) rana retičela - mreža na kojoj su se iglom „šivali“ razni florealni, animalni ili apstraktni ukrasni motivi. Danas u Hvaru gotovo nitko više ne izrađuje čipku na batiće niti šiva retičelu (barem koliko je meni poznato). Izrada čipke od agavinih niti u povijesnom slijedu pojavila se relativno kasno, tek polovicom 19. stoljeća. Još kasnije čipke se izrađivalo pletenjem na igle, te konačno kukičanjem. Danas je kukičanje gotovo jedini oblik ručnog rada onih rijetkih žena u Hvaru i Dalmaciji, koje kukičanjem ispunjavaju svoje slobodno vrijeme, i modernim rječnikom rečeno, liječe „stres“!

Konkretno podatke o upotrebi agavine niti za izradu čipke u Hvaru donosi Teodor Schiff, austrijski telegrafist, koji je šezdesetih godina 19. st. živio u Splitu. On navodi da se Hvarke, koje uglavnom znaju čitati i pisati, bave kućom i izradom prekrasnih čipki od agavinih niti.¹⁴ Posebno izdvaja mladu djevojku Perinu,

¹⁴ Theodor Schiff, *Aus halbvergesenem Lande*, Wien, 1875.; Isti, *Iz poluzaboravljene zemlje*, Split, 1997.,

Isusova košuljica, jedan od najstarijih primjeraka agavine čipke

Košulja za krštenje u privatnom vlasništvu

koja je od agavinih niti izrađivala nježne čarobne čipke. Tužnu priču ove mlade djevojke i njenu povezanost s biljkom agave, Schiff je veoma dirljivo opisao u knjizi *Iz poluzaboravljene zemlje*.¹⁵ Moglo bi se pretpostaviti da je Perina vještinu izrade agavine čipke, kao uostalom i čitanje i pisanje, naučila upravo u samostanu benediktinki, zahvaljujući postojanju ženske škole.

Nemamo pisanog traga i konkretnih podataka o tome kako je uopće došlo do upotrebe agavine niti za izradu čipke. Razvidno je međutim, da je nabava finog lanenog, svilenog ili zlatnog konca za izradu čipki bila skupa i komplicirana. Materijal se trebao nabavljati izvan otoka, a najčešće i u inozemstvu, dok je „aloja“ bila tu, nadohvat ruke i besplatna! Osim toga, već je postojala tradicija izvlačenja niti iz „aloje“. Tako smo od sredine 19. st. do danas svjedoci tradicije upotrebe agavine niti za izradu čipaka, koja se razvila i sačuvala najviše zahvaljujući vrijednim koludricama samostana benediktinki, koje nakon obilježavanja 350. obljetnice svog osnutka, obilježavaju i gotovo 150. obljetnicu izrade čipke od agave.

Časne sestre su u samostanu, u kojem je bila niža ženska škola, podučavale ne samo izradu čipke, već i raznim vrstama ručnog rada. Iako je danas veoma malo sačuvanih primjeraka agavine čipke iz vremena škole, postoje pokazatelji po kojima je čipka i izvan samostana izrađivana sve do prve polovice 20. stoljeća. Časna majka Alojzija (umrla 2008.), koja je dug niz godina bila predstojnica samostana, svjedočila je da joj je njezina teta, Kate Novak, izradila torbicu za prvu svetu pričest baš od agavine niti. Prema njenim sjećanjima, Ljubo Viličić, u čijoj se obitelji danas čuva jedna košuljica za krštenje, izrađena tehnikom kukičanja od agavine niti, bio je oženjen Nevenkom Gazzari, sestrom njene kume Katice.¹⁶ Ovaj rijetki primjerak čipke zanimljiv je prvenstveno stoga što je izrađen tehnikom kukičanja, koja se već davno ne koristi kod izrade ove čipke. Zatvaranjem konvikta u samostanu, početkom 20. st., prestaje i prenošenje vještina prerade agavine niti i izrade čipki od nje na gojenice (učenice), te ova čipka ostaje ekskluzivni proizvod časnih sestara benediktinki u Hvaru, koje su kroz školu i nakon nje najzaslužnije za nastanak i očuvanje ove izuzetne vrste nematerijalne kulturne baštine.

U skladu s romantičarskim 19. st. i ekskluzivnom izradom čipke u samostanu, razvila se teorija prema kojoj je ova čipka potekla s Kanarskih otoka otkud se preko Španjolske prenijela na Hvar i nastanila u samostanu benediktinki. Literatura navodi da se ovakva čipka izrađivala na Kanarskim otocima i Paragvaju,¹⁷ iako je danas tamo rijetko tko uopće poznaje. Teneriffa tehniku izrade čipke detaljno obrađuje

129-133.

¹⁵ Joško Bracanović (priređio), Kako je procvjetala agava, *Kruvenica* 27, Hvar, 2013.

¹⁶ Časna sestra Nives prije puno je godina ovu košuljicu dobila od vlasnika, uredila i popravila. Prije par godina košuljica je na zahtjev vlasnika vraćena obitelji. Kako se radi o starom i jedinstvenom primjerku, časne sestre bi rado otkupile ovu košuljicu, koju su iz sentimentalnih razloga članice obitelji zatražile natrag. Po predaji izgleda da je svako žensko dijete trebalo imati takvu košuljicu za krštenje, koje su vjerojatno izrađivale sestre u samostanu.

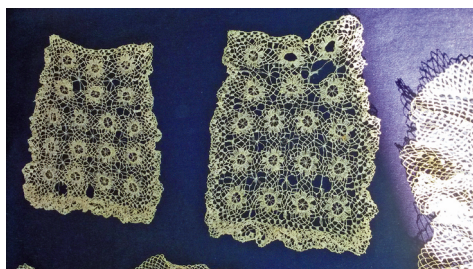
¹⁷ Bavdaž, Hrvatske čipke, 129-133, Florence Lewis May, *Hispanic lace and lace making*, New York, 1939.

Alexandra Stillwell¹⁸ i još neki autori koji se bave poviješću čipkarstva. Čipka u Španjolskoj poznata pod nazivom sunčana čipka ili „teneriffa“, a u Paragvaju „nanduti“ (vez), izvorno je rađena na lanenom platnu, a kasnije se izrađivala na kartonskoj podlozi na kojoj se od osnovne zvijezde (sunca) razapinjala mreža, te vezla čipka od pamučnog i vunenog konca, i to u pravilu debljeg. Kada su, i ako su, rađene agavom, niti su bile deblje i grubo obrađene. Danas se u tim krajevima upotreba agave za tu svrhu rijetko spominje. Sunčana čipka u tehnicu „teneriffa“ i danas se izrađuje u spomenutim zemljama kao nacionalni proizvod, a veze se od raznih vrsta debljeg konca i vune. Štoviše, početkom 20. st. jedan je takav primjerak sunčane čipke iz Brazila došao u Sikirevce u Brodskom Posavlju, gdje se i danas ova „teneriffa“ veze i aplicira na nošnju i posoblje pod nazivom „motivi“. Međutim, i nakon pomnog istraživanja arhivskih i inih izvora, nismo naišli niti na jedan podatak po kojem je, nekim kanalima, ova čipka iz Španjolske donesena u Hvar. Nema niti naznaka o boravku nekih španjolskih redovnica u Hvaru ili obratno. Postoji, međutim, veoma jednostavno objašnjenje ove priče. Hvarska čipka od agave izrađuje se u dvije osnovne tehnike: „tenerifa“ i „mreškanje“. Naš je samostan već od kraja 19. st. dobivao časopise za ručni rad iz Beča, Trsta i Francuske. U takvoj vrsti literature (kakvu samostan i danas čuva) donosili su se nacrti brojnih tehnika i predložaka za izradu čipki, pa tako i postupak „teneriffa“ (Das Grosse Handarbeitsbuch). Dakle, na kartonskoj podlozi najprije se ispuni sredina, oko koje se bez podloge izrađuje mreža. Postupak formiranja središnje zvijezde (sunce - sunčana čipka!) u čipkarstvu se naziva „teneriffa“, čiju tehniku su naše časne sestre usvojile iz navedenih časopisa, a literatura nas uči da naziv dolazi sa Tenerifa gdje je kao tehnika i nastala, i eto elementa za nastanak priče o podrijetlu čipke s Tenerife!

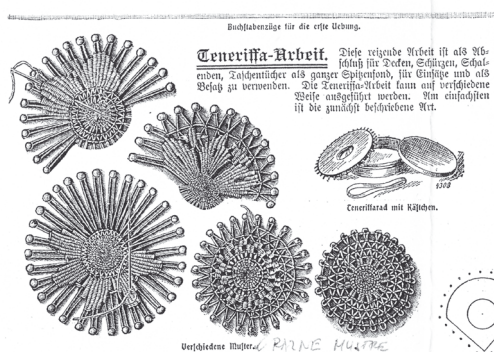
Sunčana čipka postoji, dakle, u tri osnovna oblika: „teneriffa“ s Kanarskih otoka, „nanduti“ iz Paragvaja i agavina čipka iz Hvara.

Ovime smo možda dokinuli romantičnu priču o prekomorskom i egzotičnom uvozu naše čipke, ali smo dobili „potvrdu izvornosti“. Odnosno, korištenje poznatog čipkarskog obrasca - „teneriffa“ kao osnove za potpuno originalnu ideju, oblik i vrstu čipkarstva od rijetkog materijala - agavine niti, koja se njeguje u Hvaru, i koliko je nama poznato danas više nigdje u Europi, ide u prilog ideji autentičnosti, zbog koje je ova čipka uvrštena na popis svjetske nematerijalne baštine. Povijest čipkarstva izdvaja kvalitetu veza i čipke prema vrsnoći izrade, težini tehnike, kao i prema finoći materijala. Čipka postavljena na podlogu ima svrhu da s podlogom stvara kontrast i time ističe izvezeni motiv. Što je materijal tanji, to je finoća veza i ljepota čipke veća, a čipka naravno i skuplja. Naime, za vezenje čipke tankim koncem potrebno je puno više vremena i vještine, a tu agavina nit u tankoći i prozračnosti nema konkurencije među materijalima za vezenje!

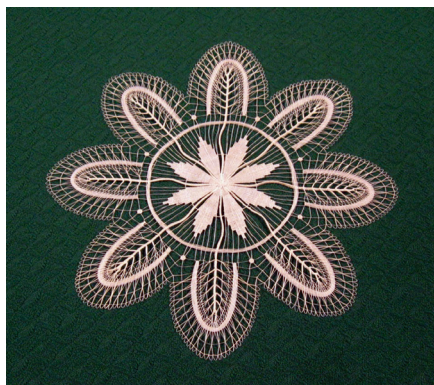
¹⁸ Stillwell, *The Technique*.

Agavina čipka otkupljena od obitelji Iljić

Oblik namicanje čipke iz središnje zvijezde - „teneriffa“

Antika

Kada smo 1996. predstavili hvarsku čipku od agave na Svjetskom bienalu čipke u Sansepolcru u Italiji, Lorella Simoncelli iz Forlija se oduševila hvarskom čipkom, tim više što je i ona poznavala takvu tehniku vezenja, samo što je ona koristila pamučni konac za njenu izradu.¹⁹ Zanimljivo je napomenuti da, iako je u samostanskoj zbirci mali broj sačuvanih starih primjeraka čipke, postoje i neki primjerci čipke u tehnikama „merlandeze“ i „tenerifa“ izrađeni od konca. Ipak, hvarska se čipka, upravo zbog krhkosti i ljepote agavine niti, u samostanu razvijala, oplemenjivala i vremenom dobila nove oblike, te stoga postala sasvim posebna i jedinstvena.

Tri su osnovne tehnike izrade agavine čipke: *tenerifa*, *tenerifa s mreškanjem* i *mreškanje na okviru*.

Tenerifa se zasniva na kartonskoj podlozi u osnovnoj zvijezdi, i razvija se dalje od središta mreškanjem u krugu - izradom mreže namatanjem niti metalnom iglom. Mreža se potom ispunjava raznim oblicima i bodovima bez nacрта, onako kako svaku redovnicu vodi njezina inspiracija, talent i vještina. U ovoj je tehnici posebno vješta bila sestra Pija (umrla 2006.), čiju je vrsnost, kažu, teško ponoviti. Časna Alojzija učinila je jednu vrste tenerife (koja, barem meni, izgleda kao posebno vješta paukova mreža) kakvu će, kažu sestre, teško itko više ponoviti.

Časne u skladu sa svojim geslom „ora et labora“ - „moli i radi“, ne žele da se spominju imena, jer sve one jednako poznaju tajne izrade čipke. To je, naravno i točno i u skladu s njihovom skromnošću, ali ipak ćemo sebi dozvoliti pokoji iskorak s onim imenima koja je povijest već zabilježila, a literatura objavila. Zato ćemo spomenuti i donu Placidu (umrlu 2003.) koja će se pamtili kao izuzetno vrsna čipkarica, kojoj su naprosto izvrsno išle sve tehnike izrade čipke.

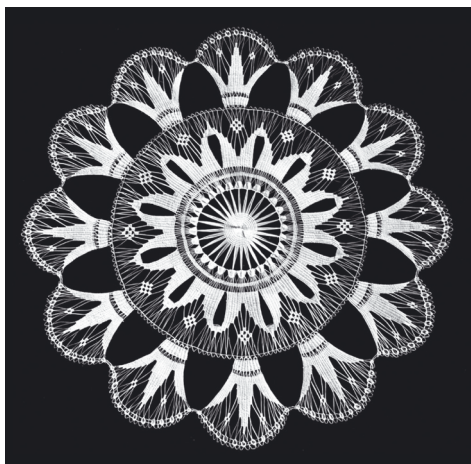
¹⁹ Lorella Simoncelli ima u Forliju svoju čipkarsku školu.

Druga tehnika - mreškanje - također počinje od izrade osnovne središnje zvijezde - tenerife na kartonskoj podlozi, oko koje se radi nježna mreža u krug. Mreža se može započeti i tehnikom „merlandeze“, koja se namiče na „forketu“ ili radi kukicom. Na ovako izrađenoj podlozi malom šivaćom iglom se ispunjava uzorak.

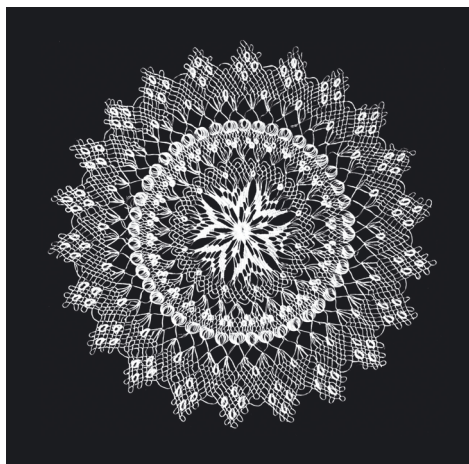
Pored mreškanja, časne spominju i mreškanje na okviru kao poseban oblik pletenja mreže, što bi bila treća tehnika mreškanja. Pošto se čvrsto razapne, mreža se običnom iglicom ispunjava raznim motivima u raznim „puntima“.

Izrađivanje mreže razapete na kartonski okvir časne sestre su razvile i u određenoj podvrsti. Ovdje dozvoljavam malo slobode u opisu, zato da bih prvo sebi, pa onda i mnogima koji o čipkarstvu ne znaju dovoljno, pojasnila postupak. Ta se tehnika naziva „antika“. Antika je posebna vrsta tenerife, uz čije se „patentiranje“ najviše spominje sestra Kunigunda Rossi iz Motovuna, koja je umrla u samostanu 1967. u dobi od 87 godina. Postupak postavljanja osnove za antiku je potpuno obrnut od one za tenerifu i mreškanje. Naime, namicanje počinje od ruba kartona, a ne od sredine. Rad se namiče u četiri, šest ili osam, nazovimo ih, latica. Ovu su tehniku sestre razvile potpuno samostalno, bez ikakvih korištenja već viđenih oblika čipke, pa su na to i posebno ponosne. U samostanskom muzeju se čuva jedan veoma stari primjerak antike sa četiri latice, koji je možda i stariji od vremena sestre Kunigunde. Danas se u ovoj tehnici najviše izrađuju križevi, koji su, kako kažu časne, najtraženiji.

Zanimljivo je da časne sestre za sve nazive i vrste šivanja čipke: igle, bodove, tehnike, koriste talijanski jezik. Tako se velika metalna igla slična viljušci, kojom se namiče mreža naziva „forketa“, svežnjić konca je „matasa“, tehnika namicanja „merlandese“, bodovi: „punto pittura“, „punto spirito“, „punto giglio“ i slično.

Tenerifa

Tenerifa s mreškanjem

U procesu popunjavanja, izrade same čipke spomenutim tehnikama, koristi se nekoliko bodova - „punti“. Postoji tzv „punto giglio“ (liljan), „punto spirito“ (duhovni punat) koji je, kažu, veoma kompliciran, jer se jedan „punat“ šiva četiri puta, vraćajući se na osnovnu nit, te se sve zajedno opšije da izgleda kao jedan „punat“. Zatim „punto tela“ - bod koji se radi sistemom uspravnih i vodoravnih niti koje se križaju četiri puta, kao u tkanju, te konačno „punto pieno“ - puni bod (ispunjavanje).

Sestre, nadalje, pojedine gotove oblike čipke nazivaju posebnim imenima, koja se ne izvode od tehnike kojom su rađene, već iz završnog oblika čipke. Tako imenuju čipku „regina“ - kraljica, koja se radi iz dvije-tri točke, ne iz jedne kao obična tenerifa. Na taj se način na istom kartonu oko središnjeg motiva razvija nekoliko različitih oblika u segmentima, asocirajući na kraljevsku krunu.

Postoji potom i oblik koji u završnom obliku nazivaju „kozmos“, a radi se o nekoj vrsti kolaža. Naime, od niza manjih primjeraka čipaka slaže se veća oko središnje samostalne čipke, tako da izgleda kao da se planete kreću oko središnjeg sunca (svemir). Ne treba posebno naglašavati da se ovakvi, rekli bismo, kapitalni oblici čipke poklanjaju papama, državicima i drugim uglednicima.

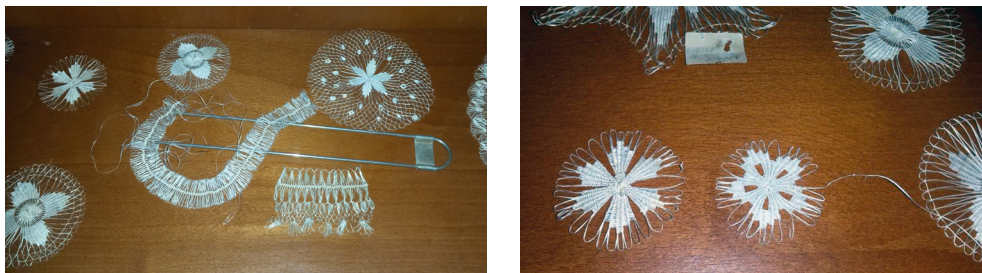
Nije samo jedinstvenost materijala i kompliciranost tehnika ono, što čini ovu čipku različitom od drugih oblika čipkarstva. Za razliku od, na primjer, prekrasne belgijske čipke koja se radi po unaprijed izrađenom nacrtu, hvarska se čipka radi bez ikakvog nacrtu ili predloška. Svaka je čipka stoga potpuno različita i neponovljiva. Kada se čipkarica odluči koju će tehniku raditi, cijeli proces se dalje odvija iz glave, neposredno prema ideji koju sama osmišljava i razvija. Ljepota, bogatstvo i konačni domet ovise o imaginaciji, talentu i vještini svake pojedine čipkarice. U tom procesu, nekoj čipkarici bolje ide jedna tehnika od druge, i u toj se tehnici onda pojedine čipkarice razvijaju do savršenstva. Čovjek bi poželio da na nekoj čipki autorica ostavi neki trag (vidljiv čvor, krivi punat i sl.) da bi se znalo tko ju je izradio.²⁰ Iako se čipke poklanjaju „okrunjenim glavama“, visokodostojnicima, te raznim izvršnicima, uradci ne nose „ime autora“, već se pamte kao rad vrijednih ruku koludrica nastalih u znaku zavjeta „moli i radi“.

Ljepota ove čipke već je u drugoj polovici 19. st., učinila da se o njoj čulo i izvan naših granica. Godine 1877. grad Hvar je bio pozvan da sudjeluje na Svjetskoj izložbi u Parizu. Na takvoj izložbi 1900. hvarska je agavina čipka dobila zlatnu medalju i počasnu diplomu. Čipka je postala interesantna i kao ukras na odjeći. Jelica Belavić-Bernadzowska navodi da su bečki dvor i aristokracija naručivali čipke za apliciranje na odjeći.²¹ Da su se čipke izrađivale kao ukras na odjeći svjedoče prekrasni primjerci koje je prije par godina samostan, posredstvom Muzeja hvarske baštine,²² otkupio od obitelji Ilijić iz Zagreba. Budući da se Ilić Antonia

²⁰ Npr. pokojna časna majka Alojzija, izradila je jednu sasvim posebnu čipku u tehnici tenerife, koju će teško itko ponoviti.

²¹ Belavić-Bernadzowska, 138.

²² Ravnateljica Muzeja hvarske baštine je za samostan benediktinki u Zagrebu preuzela čipke naslijedene od Leile Ilijić iz Zagreba.

Stari primjerci iz muzeja

i Ilich Vincenza,²³ sinovke biskupa Ilijića, nalaze na upisniku ženske škole 1852.-1853.,²⁴ vjerojatno je da su one izradile ove prelijepo primjerke agavine čipke u vrijeme pohađanja škole u samostanu. Moguće je, međutim, da su sestre izradile ove čipke kao poklon biskupu ili njegovoj obitelji, što je i inače običaj u samostanu. Radi se o dva kompleta ukrasa za orukavlje ženske odjeće, okovratnika, ukrasa za poprsje haljine i jedan „žabo“. Posebne je ljepote dugački ukras za poprsje haljine koji izgleda kao „berda“ na splitskoj nošnji.²⁵ S obzirom na vrijeme druge polovice 19. st., u kojem su sinovke biskupa Ilijića pohađale samostansku školu, ovi dobro sačuvani primjerci agavine čipke jedni su od najstarijih.²⁶ Iako je očito da su ovi primjerci čipke izrađeni za apliciranje na odjeći, upravo zbog dobre očuvanosti možemo zaključiti da su za to rijetko korišteni. Naime, upravo agavina čipka, zbog neprilagođenosti pranju i peglanju, nije prikladna za ukrašavanje odjeće.

Samostan čuva veoma staru haljinicu koju nosi lutka malog Isusa, „bambin“, kojeg je pri dolasku u samostan donijela madre Obuljen. Iako se ne zna tko je i kada izradio ovu košuljicu, smatra se da je ovo jedna od najstarijih primjeraka agavine čipke koja se uspjela sačuvati. Haljinica je izrađena tehnikom „merlandeze“ i kukičanjem.

Iako je već na prijelazu iz 19. u 20. st. čipka postala poznata i izvan zemlje, tek poslije drugog svjetskog rata benediktinke su se počele više baviti ovim čipkarstvom i prodavanjem čipaka. Čipka je otad bila predstavljena na izložbama u Hvaru, bivšoj državi i u inozemstvu. Predstavljena je u nekoliko navrata na znanstveno-stručnim skupovima u Lepoglavi, na Svjetskom bienalu čipke u Sansepolcru 1996. u Italiji,²⁷ te na izložbi čipaka u Rusiji 2012. i 2013. Na mnogim je spomenutim izložbama

²³ MHB, Mali fondovi, 145.

²⁴ Biskup Andrija Ilijić iz Starog Grada, postao je hvarskim biskupom 1876. godine. Bio je poznat po svojoj skromnosti. Svoju je imovinu ostavio tek dijelom obitelji. Bogato je obdario Zakladu biskupa Skakoca, kao i Kaptolsku knjižnicu. Biskup Ilijić je bio prastric Krunoslava Ilijića (1916.-1986.), supruga gospođe Leile, koja je čipke prodala samostanu.

²⁵ Svileni „V“, duboki okovratnik koji se zatiče u suknju na struku, a ukrašava se svilenim i zlatnim, uglavnom cvjetnim vezom.

²⁶ MHB, Mali fondovi, 145.

²⁷ Imala sam zadovoljstvo predstaviti ovu čipku u tom prekrasnom talijanskom gradiću, na svjetskom čipkarskom bienalu i upoznati mnoge prekrasne primjerke čipki iz cijelog svijeta. Hrvatska je sudjelovala sa paškom, međimurskom i hvarskom čipkom.

zaslužila prvu nagradu. Danas se nalazi u važnim muzejima i zbirka u zemlji i inozemstvu.

Čipka se kao poseban dar pažnje i poštovanja još od 19. st. poklanjala uvažanim gostima i prijateljima Hvara. Ovaj je lijep običaj sačuvan do danas. Davne 1923. g. Društvo jugoslavenskih žena naručilo je veliki milje od agave za kraljicu Mariju Karađorđević, prigodom rođenja kraljevića Petra. Čipka je poklonjena papi Ivanu Pavlu II., papi Benediktu XVI, kao i današnjem papi Franji. Poklanjala se i hvarskim biskupima i onim crkvenim dostojnicima koji su posjećivali Hvar. Časne su izradile papinski grb papi Pavlu VI., Ivanu Pavlu II. i papi Benediktu XVI. Izradile su i biskupske grbove: nadbiskupu Alojziju Stepincu, biskupu Linza, te hvarskom biskupu Slobodanu Štambuku. Agavina čipka poklanjana je i predsjednicima država i drugim uvažanim posjetiteljima Hvara. Često se kupuje kao svadbeni poklon, posebno parovima koji ne žive na Hvaru. Mnoge su čipke ispletene i poklanjane liječnicima, kao zahvala za liječenje i brigu, donatorima i istaknutim javnim djelatnicima kao znak pažnje i zahvalnosti.

Samostanske zbirke

Samostan benediktinki čuva u crkvi i u svojim prostorima i druge vrijedne predmete i umjetnine. Muzejska zbirka, nazvana imenom pjesnika Hanibala Lucića, čuva umjetničke slike, predmete opreme oltara, etnografske predmete te naravno i dio posvećen školi i ručnim radovima koje su nastale u njoj, ali prvenstveno kao rezultat rada vrijednih sestara.

Ženska škola, koja je u samostanu djelovala od 1846. do 1886., ostavila je za sobom i brojne ručne radove različitih vrsta i tehnika. Uvjereni smo da, pored ručnih radova sačuvanih u samostanu, u hvarskim obiteljima postoje mnogi stolnjaci, tabletići, plahte, košulje i drugo, što su izradile bake, tete i majke kao polaznice škole.

Samostan u biti čuva veoma mali broj čipaka od agave, koje su pored drugih ručnih radova izložene u posebnoj prostoriji u muzeju. Najstariji su primjerci već spomenuta „antika“ sa 4 lista, još jedna sa 6 listova, te Isusova košuljica. Primjerci čipke otkupljeni od obitelji Ilijić tek su nedavno izloženi. U zbirci se nalazi jedan prekrasan rad (vjerojatno tabletić za poslužavnik) izrađen od agave u tehnici mreškanja sa stiliziranim cvjetnim motivima. Prema usmenoj predaji koludrica, ovaj bi rad mogao biti iz samih početaka izrade čipaka u samostanu. Stilom veoma podsjeća na dalmatinsku retičelu, što bi i svjedočilo u prilog starosti predmeta. Neki veoma lijepi primjerci retičele od konca nalaze se aplicirani na misnim košuljama, koje su izložene u muzeju, a nosile su se ispod misnica, također ručno izrađenih. U zbirci je i sitan rad od agave, koji na sebi ima papirić sa brojem i cijenom (No 1, Dni - broj je nažalost nečitljiv). Prema ovome, ova je čipka najvjerojatnije bila na nekoj prodajnoj izložbi još za vrijeme prve Jugoslavije.

Etnografska zbirka

U drugoj vitrini se čuvaju ogledni primjerci čipaka rađenih u raznim tehnikama i oblicima. To su obično dugački savici sa raznim brojevima, slovima, „puntima“ i slično, svakako vježbeničkim radovima kojima su se polaznice uvježbavale za apliciranje svojih inicijala, imena i slično na posteljnemu ruhu, odjeći ili ukrasima. Na jednom je izvezena godina 1838, a na drugom 1839. Tu ima veoma lijepih aplikacija na rupčićima, ovratnicama, torbicama, zatim čipkanih rukavica, te oltarnih ukrasa u različitim tehnikama. Ima primjeraka čipke izrađenih tehnikom „na batiće“, kao i jedan jastuk s batićima za izradu ove vrste čipke. Samostan čuva i mnoge radove izrađene križićima, kako sestre kažu „krstaše“, bijelim vezom, „punto pitura“, zlatovezom itd. Mnogi od ovih radova, posebno veliki komadi - oltarni antependiji, jastuci, stolnjaci, misnice, nisu rad polaznica škole već časnih sestara. Mnogi su radovi nastali zajedničkim trudom nekoliko koludrica. Velik zlatovez na svili izradile su zajedno sestre Gertruda, Maura, Placida i Ivana. Tu je i nekoliko veoma lijepih radova na svili (jastuci i retabli) izrađenih tzv. „punto pitura“ (slikanje vezom). Danas se zlatovezom za izradu svećeničke odjeće i oltarnih pokrova najviše bavi sestra Nives, koja je ovaj rad usavršavala u Italiji. U zbirci se nalaze i „metri“ nježnog rada na tilu, koji je također služio za ukras oltara. Uz tek nekoliko veoma starih primjeraka hvarske čipke izloženih u Biskupskom muzeju u Hvaru, ovo je jedina zbirka starih i dragocjenih ručnih radova u Hvaru i na otoku.

Sestre benediktinke, stoljećima vezane klauzuruom od vanjskog svijeta, djelovale su kao zajednica kroz vjekove, tj. kao samostalni organizam unutar kojeg su imale sve potrebno. Pored služenja Bogu, uređivanja crkve i održavanja ogromnog samostanskog zdanja s vrtom, u kojem su uzgajale sve potrebno povrće

i voće te njegovale cvijeće, sestre su kuhale, šivale, radile ručni rad, podučavale u školi, a u novije vrijeme i čuvale djecu jasličke dobi. Prve jaslice u gradu Hvaru djelovale su upravo u ovom samostanu. Funkcionirale su na način da samostan mora biti opskrbljen svim potrebitim. Upravo stoga u samostanu se nalazi mala, ali veoma bogata etnografska zbirka koja čuva alate, kuhinjska pomagala i opremu, svijeće, škrinje, preslicu, žrvanj, i još mnogo toga. Izdvojila bih razne vrste svjetiljaka, od onih na ulje i karbit, do lijepih malih petrolejki, te posebno nježnih staklenih svijećnjaka za osobnu upotrebu koji su se nosili u ruci, a stoljećima su časnim sestrama bili jedino svjetlo u dugim noćima koje su nastupale odmah nakon večernje molitve. Zanimljivo je da nisam vidjela dvije iste svjetiljke, ni po boji ni po obliku. Samostan čuva rijetko viđen predmet: nožice (škarice) za striženje fitilja („pavera“) na oltarnim svijećama, sa malim fino izgrađenim kućištem na jednoj oštrici. Kućište je očito služilo da u njega padne odsječeni „paver“ i tako ne stvara nered na oltaru. Časna Nives pamti da joj je nožice donijela žena koja ih je, kaže, izronila iz mora. Tu se nalazi dvadesetak starih keramičkih kalupa za kodonjatu - tradicijsku dalmatinsku slasticu od dunja (slatko od dunja). Samostan čuva i rijetku zbirku starinskih ključeva (vjerojatno sa samostanskih sobnih vrata). Čuva se tu i nekoliko jako finih tanjura, zdjela, vaza, raznih razdoblja, stilova i kvalitete. Tu je i nekoliko starih zidnih satova. Zanimljivo, ali ova samostanska zbirka je jedina etnografska zbirka u gradu Hvaru.

Stari primjerci iz muzeja

Mirjana Kolumbić

THE UNIQUE LACE OF AGAVA FIBERS

Summary

The Benedictine nunnery and the church of St. John the Baptist and St. Anthony the Abbot are situated below the fortress, within the town walls in the heart of Groda, the oldest part of the town. The convent edifice was compiled partly from the poet Hanibal Lucić house, donated to nuns by Julia, the poet's daughter-in-law. In 2014 the nunnery celebrated its 350th anniversary. The church and the nunnery harbor art items dating from the 16th to the 19thc. But it mostly gained fame through the lace made out of the agava fibers.

For 150 years the Benedictine nuns have been creating those lace works. Strong, shiny white threads are obtained by a painstaking process from the thick pulp of the subtropics agava plant (*Agave Americana*). The producing process is being performed by nuns themselves as they treat the leaves of this tough plant which fades after blooming only once in one hundred years. The fibers being but 30 cm up to utmost 1 m long, are tied to each other by special knots that must not be visible in the lace itself. The lace is being created in three various techniques: tenerifa, tenerifa with ruffling and tenerifa with rippling in the frame, and are accomplished by embroidery and sewing on a small sewing pin in various stitches. Therefore agava lace is considered „sewn lace“. Working on it they most frequently start from the central star (tenerife), wherefrom the net is being created and various motives and shapes are created upon it with no sample to follow, but as a result of the ad hoc inspiration and artistic sensibility of the lace maker. That is the reason why each lace piece of work is unique, without repetitions or doubles. On account of „tenerife“ term, the legend about it being brought from Tenerife came to life, but there is not a trace of historic evidence to confirm the legend. Hvar agava fibers lace is on the UNESCO list of Intangible Cultural Heritage of Humanity, just like Pag and Međimurje lace is, for being an authentic product of the City Hvar, developed and preserved thanks to the Benedictine nuns. The lace was exhibited at many international and home exhibitions, and has always won special awards. In the past and nowadays it is made a precious gift to popes, distinguished politicians, bishops, people of honor, as a precious souvenir from Hvar. The lace is laid in a frame, like a painting. It is neither wash, nor iron and it can last for over one hundred years.

There are rare preserved examples from old times in the nunnery, as it was done with other handiwork in the nunnery school for girls. One can also find other rare ethnographic exhibits that had been used in the past and up to the present.